

Наліна Іванівна Литвинова,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту педагогічної освіти і
освіти дорослих НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 331.548:-056.45

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

В статье освещены методические и организационные принципы профориентационного сопровождения интеллектуально одаренных учащихся при подготовке их к профессиональному самоопределению; основные и специфические функции управления профориентационной работой; формы и методы профориентационного сопровождения интеллектуально одаренных учащихся при выборе профессии.

Ключевые слова: интеллектуальная одаренность, методические и организационные принципы, функции управления, профориентационное сопровождение.

This article presents a methodological and organizational principles of vocational guidance for intellectually gifted students during their preparation for the professional self-determination, as well as the main and specific functions of the career guidance management, and also forms and methods of vocational guidance for intellectually gifted students in choosing a profession.

Key words: intellectual giftedness, methodological and organizational principles, functions of management, career guidance.

Неперервний розвиток особистості є базовою цінністю нової освітньої ідеології, зауважує В. Г. Кремень, що передбачає нові підходи до проектування системи освіти, до змісту педагогічного процесу й наступності його ступенів [5]. Успішність реалізації вищезазначених завдань обумовлюється тим, наскільки в кожній особистості розвинені гнучкість та креативність мислення, жвава увага, пізнавальна активність, ініціативність, віра у власні сили, критичність, реалістична самооцінка, настирливість, творче ставлення до вибору подальшого життєвого шляху [6; 7; 12]. Тому озброєння підростаючого покоління ідеологію, методологію і технологію планування та здійснення свого професійного і кар'єрного зростання; озброєння кожного учня умінням оволодівати професією, адаптуватися в професії, змінювати професію є нагальною потребою сьогодення. [8; 12; 15].

У зв'язку з цим важливим є створення взаємопов'язаної цілісної системи профорієнтаційного супроводу, яка б надавала кожному обдарованому учню базові навички щодо перевірки власних можливостей та інтересів, задатків та здібностей, з одного боку, а з іншого – викликала розумову активність, позитивне ставлення до сприйняття відомостей про світ професій, їх суспільну цінність та значущість, розповсю-

дження та потребу на ринку праці, сприяла набуттю життєвого досвіду, креативного розв'язання проблемних ситуацій та накопиченню власного досвіду щодо усвідомленого професійного самовизначення. Висвітлення методичних і організаційних принципів профорієнтаційного супроводу інтелектуально обдарованих учнів при підготовці їх до професійного самовизначення є метою даної статті.

Виховання адекватних уявлень про світ професій, галузі виробництва, умови праці, де можна навчитися тієї або іншої спеціальності здійснюється за допомогою різних засобів профорієнтаційного супроводу особистості, а саме: профорієнтаційних навчальних занять; професіографічних зустрічей та екскурсій; професіографічних досліджень; тематичних доповідей; диспутів; підготовки творчих робіт (рефератів, щоденників, інформаційних бюлетенів та оповідань); організації конкурсів на краще знання світу професій та їх психологічної структури; самостійної пошукової дослідницької діяльності тощо.

Для більш цілеспрямованого керування засвоєнням відомостей про світ професій та їх психологічну характеристику необхідно використовувати, методичні і організаційні принципи (науковість, системність, комплексність, конкретність, ієрархічність, інтеграцію

профорієнтаційних впливів, оптимальність і ефективність) [1; 8; 15], так і основні функції управління профорієнтаційною діяльністю у закладах освіти (планування, організація, координація, контроль, інформаційне забезпечення) та специфічні (діагностичні, коригуючі, виховні, розвиваючі), а також на етапи і методи управління цією діяльністю (програмно-цільовий, метод прогнозування, моделювання) [5; 13].

Функція управління передбачає підготовку до активної участі особистості у процесі використання комплексу форм і методів профорієнтаційної діяльності. Важливою умовою ефективності використання цієї функції є застосування принципу зворотного зв'язку, що постійну взаємодію вчителя з учнем у процесі виконання різних завдань профорієнтаційного спрямування.

Функція планування профорієнтаційної діяльності має на меті формування цілей, визначення методів пізнавальної активізації учнів при використанні різних засобів профорієнтаційної діяльності, особливостей їх застосування та умов реалізації, добір наочного та ілюстративного матеріалу.

Функція організації містить визначення цілей та мети управління профорієнтаційною діяльністю при використанні форм профорієнтаційного супроводу особистості.

Функція координації передбачає регулювання, корегування, активізацію впливів форм профорієнтаційної діяльності з метою створення послідовної системи розвитку усвідомленого професійного самовизначення, спонування до самопізнання, саморозвитку та самоактуалізації особистості.

Функція контролю має на меті аналіз результатів впливу профорієнтаційного супроводу та передбачає систематичне спостереження за учнями при реалізації планів профорієнтаційної діяльності. Систематичний аналіз результатів впливу профорієнтаційних засобів на особистість учня дає можливість вчителю коригуючи виробити, виховні, розвивальні методи для ефективного управління процесом поставлених профорієнтаційних задач, а в цілому – підготовку учнів до вибору професії.

Функція інформаційного забезпечення передбачає єдність цілей і засобів профінформаційного супроводу, напрямків їх впливу, врахування зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на свідомість, почуття учнів, їх власний досвід у набутті знань про світ професій, спробу сил у майбутній професійній діяльності, на формування позитивного ставлення до видів професійної діяльності, активізацію прагнень до самопізнання, самоактуалізації та саморозвитку інтелектуально обдарованої особистості.

Послідовна побудова профорієнтаційного супроводу інтелектуально обдарованих учнів згідно зазначених позицій, розуміння його цілей, змісту дозволить сформувати в них уявлення про світ професій, основні вимоги ринку праці до фахівців різного профілю, теоретично і практично навчати обдарованих дітей основам правильного обрання майбутньої професії,

систематично ознайомлювати з досягненнями в галузі сучасного виробництва, творчою працею різних фахівців, пробудити інтерес, а також залучати самостійність та ініціативність учнів при використанні профорієнтаційних заходів, що сприятимуть їх саморозвитку та самовдосконаленню [2; 4; 6; 7].

У зв'язку з цим, учитель повинен наповнювати кожний профорієнтаційний захід розвивальною профорієнтаційною функцією й виступати не в ролі «ретранслятора знань профорієнтаційного спрямування», а організатора профорієнтаційного супроводу, внаслідок чого буде змінюватися модель поведінки учня – від пасивного засвоєння знань профорієнтаційного змісту до самостійної, активної, дослідницької та самоосвітньої діяльності. За таких умов процес учіння наповнюється розвивальною профорієнтаційною функцією, що призводитиме до набуття учнівською молоддю життєво важливих компетентностей вільно й правильно орієнтуватися у житті, усвідомлено підходити до обрання майбутньої сфери діяльності та адекватно реагувати на динаміку змін ринкового середовища [5; 6; 7; 11; 12].

Однією з форм активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі профорієнтаційного супроводу інтелектуально обдарованих учнів, є профорієнтаційне навчальне заняття, що дозволяє: а) організовувати пізнавальну діяльність учнів; б) озброювати учнів систематизованими профінформаційними знаннями про світ професій, основні вимоги професії до особистості фахівця будь-якого профілю, помилки при виборі професії, про можливість засвоєння суміжних професій, терміни підготовки, шляхи успішного професійного самовизначення та працевлаштування, вимоги до прийому на роботу і навчання тощо; в) допомогти учням у виробленні вмінь співвідносити індивідуально-психологічні особливості з вимогами професії; г) пробуджувати інтерес до професії, створювати умови щодо перетворення його в стійке особистісне утворення; д) сприяти становленню та розвитку в учнів адекватних мотивів вибору професії, позитивного ставлення до різних сфер професійної діяльності; ж) викликати в учнів пізнавальну активність, самостійність, спостережливість, ініціативність у процесі оволодіння профінформаційним матеріалом про сфери діяльності, потреби ринку праці у фахівцях та вимоги ринку праці до їх підготовки та кваліфікації; е) стимулювати до самопізнання, самоосвіти, самооцінки власних потенційних можливостей та їх співставлення з вимогами професії, яку планує учень опанувати у майбутньому [3; 9; 10; 13].

Зміст і форми подачі інформаційного матеріалу профорієнтаційного спрямування повинні використовувати пізнавальні можливості учнів з врахуванням їх індивідуально-психологічних особливостей (інтересів і потреб, схильностей, мотивів, ціннісних орієнтацій, творчого потенціалу тощо) [6; 8], бути професіографічним [14], всебічним й доступними для їх розуміння різних вікових категорій [3; 4; 8; 9]. У зв'язку з цим, важливим при підготовці до профорієнтаційних

навчальних занять є ознайомлення учнів з поняттям «професіограма» професії, основними її складовими, особливостями опису [14]. Разом з тим, на профорієнтаційному навчальному занятті необхідно створювати ситуації, що заохочують учнів до самостійного набуття інформації профорієнтаційного спрямування з джерел інформації.

Ефективність впливу профорієнтаційного навчального заняття на особистість інтелектуально обдарованого учня. забезпечуватиметься за творчої взаємодії зі вчителем. Така взаємодія, де вчитель виступатиме у ролі організатора освітньої діяльності, призводитиме до зміни моделі поведінки учня – від пасивного засвоєння знань профінформаційного спрямування, до дослідницької, активної, самостійної та самоосвітньої діяльності. Тобто, процес профорієнтаційного супроводу на профорієнтаційному навчальному занятті буде наповнюватися розвивальною функцією, що призводитиме до набуття життєво важливих компетентностей вільно й правильно орієнтуватися у світі професій, оволодівати адекватними уявленнями про галузі виробництва, усвідомлено підходити до обрання майбутньої сфери діяльності, вигідно презентувати себе на ринку праці.

Разом з тим, при підготовці до проведення профорієнтаційних навчальних занять важливим є застосування наступності, послідовності, диференційованого підходу до інтелектуально обдарованого учня. Такий творчий підхід у процесі організації профорієнтаційних навчальних занять сприятиме розвитку гнучкості, мобільності, оволодінню вміннями здобувати, аналізувати інформацію, отриману з джерел, застосовувати її для особистісного креативного розвитку та самодосконалення.

Поряд з профорієнтаційними навчальними заняттями у процесі здійснення психологічного супроводу інтелектуально обдарованих учнів, доцільним є використання професіографічних зустрічей. Ця форма профорієнтаційної діяльності надає можливість учням ознайомлюватися з особливостями різних галузей виробництва, вимогами професій до психологічної сфери особистості, соціально-економічними й технологічними її аспектами. Спілкування учнів з фахівцями різного профілю у процесі професіографічних зустрічей розширює їх уявлення про зміст професійної праці, психологічну структуру конкретної професії, представниками яких вони є, надає можливість з'ясувати привабливі та не привабливі сторони певної професії, усвідомити наскільки важлива відповідність психофізіологічних якостей особистості при виборі професії та виконанні професійних завдань.

Результативність професіографічних зустрічей обумовлюється ретельною підготовкою до їх проведення як учнів, так і вчителів та представників різних професій. Вчитель забезпечує науково-методичну складову в організації професіографічної зустрічі: розробляє змістовний план її проведення; обирає перелік професій для ознайомлення з ними учнів, спираючись на спрямованість їх обдарованості, інтересів,

схильності та здібності; надає поради та здійснює спільно з ними пошук, збирання та оформлення профорієнтаційного матеріалу, що відповідає тематиці професіографічної зустрічі; контролює самостійну пошуково-дослідну діяльність учнів у цьому напрямку; визначає проблемні питання, що передбачають більш глибоке розкриття змістовної характеристики професії; розкриває особливості використання інтернет-ресурсів як довідкової системи одержання відомостей профорієнтаційного змісту тощо.

З метою формування в учнів адекватної уяви про професію, що є предметом обговорення, активізації власної самооцінки учнів щодо професійної придатності до цього виду діяльності, професіографічної зустрічі необхідно ретельно готувати представника професії, тому що ерудиції та спроможності чітко, зрозуміло й об'єктивно розкрити спектр особливостей психологічної структури професії залежить ефективність впливу форми профорієнтаційної діяльності на учнів. У зв'язку з цим, представника професії необхідно ознайомити з метою та завданнями бесіди з учнями; обговорити розповіді про професію. Крім того, вчителю по можливості необхідно надати допомогу представнику професії у підборі наочного та ілюстративного матеріалу.

Важливим є оформлення зібраного матеріалу о професії, про яку йшла мова на професіографічній зустрічі у вигляді, наприклад, стенду, або ж інформаційного бюлетеня, використовуючи професіограму професії [14]. За таких умов учні залучаються до виконання творчих завдань, набувають вміння щодо самоаналізу власної обдарованості, інтересів, схильностей, здібностей, привчаються до їх порівняння з вимогами тієї професії, про яку йшла мова на професіографічній зустрічі.

Побудова професіографічних зустрічей є вище зазначеними виховними і дидактичними принципами та забезпечення при цьому психологічного супроводу, зокрема: діагностування проблеми, знаходження інформації про шляхи її можливого розв'язання, вироблення плану, його реалізація, осмислення результатів сприятимуть оволодінню учнями узагальненим методом аналізу будь-якої професії та створюватимуть можливість оцінити власну профпридатність до того або іншого виду діяльності, з одного боку, а з іншого – викликатиме у них прагнення до самоаналізу, самооцінки власних індивідуально-психологічних особливостей та потребу до саморозвитку [1; 9; 11; 15]. Таке методичне забезпечення професіографічних зустрічей дозволяє налагодити взаємозв'язок між її учасниками, сформувати в інтелектуально обдарованій особистості психологічну готовність до активного сприйняття профінформаційного матеріалу, викликати прагнення до прояву пізнавальної активності, ініціативності, тобто, створювати оптимальні умови до усвідомленого професійного самовизначення.

При здійсненні профорієнтаційного супроводу значну роль відіграють й професіографічні екскурсії, що надають можливість наочно спостерігати за

умовами праці, виробничим процесом, основними професійними діями та операціями технологічного процесу при виконанні спеціалістом виробничих завдань. Спостереження, що супроводжуються поясненнями конкретного працівника, дозволяють учням ознайомитися з вимогами, що вимає сфера діяльності до особистості фахівця, психічними, психомоторними і фізичними властивостями, які сприяють кращому виконанню виробничих завдань, з'ясувати якості особистості, що визначають успішність його діяльності.

У процесі професіографічної екскурсії, щоб учні набували особистісні якості, необхідно ретельно готуватися. При розробці плану проведення професіографічної екскурсії учителям необхідно звернути увагу на наступне: вибрати об'єкт екскурсії, визначити мету, домовитися з підприємством та визначити умови її проведення, підготувати учнів і фахівця, який буде проводити екскурсію. Важливим при цьому є: врахування індивідуально-психологічних особливостей учнів, їх спроможності засвоювати профінформаційний матеріал, створення творчої атмосфери у процесі проведення професіографічних екскурсій. Такі завдання сприятимуть підвищенню мотивації учнів щодо досягнення позитивних результатів при зібранні відомостей про особливості професійної діяльності, викликать наполегливість, почуття відповідальності за її якість, розвиток самоконтролю й бажання краще виконати завдання [2; 3; 6; 13]. Заключним етапом професіографічної екскурсії є обговорення у формі бесіди або диспуту результатів виконання доручених школярам завдань. Їх проведення сприяє систематизації, корекції та засвоєнню здобутих знань.

При організації професіографічних екскурсій педагогічні працівники значну увагу повинні приділити підготовці екскурсорода: ознайомити його з метою, змістом, планом й методикою її проведення, надати методичну допомогу у створенні творчої атмосфери у процесі взаємодії з учнями під час екскурсії. Разом з тим, екскурсорода необхідно розповісти про психологічні основи збудження в учнів зацікавленості, ознайомити з методикою підвищення активності у процесі спостереження за технологічним процесом.

Реалізація вищезазначених організаційних принципів при проведенні професіографічних екскурсій забезпечуватиме можливість керування процесом соціального розвитку кожного обдарованого учня, цілеспрямованого керівництва становленням професійних інтересів, створюватиме умови, при яких учні набуватимуть певних вмінь та навичок щодо самоаналізу, самооцінки та саморозвитку.

У процесі профорієнтаційного супроводу інтелектуально обдарованих учнів застосовують й таку форму як професіографічне дослідження, що є ефективною розвивально-орієнтованою передумовою формування в них здатності до аналізу професій різного профілю [14]. Для формування цієї здатності

доцільно застосовувати такі прийоми: навчання вмінню виявляти сутнісні ознаки професійної діяльності; проведення порівняльного аналізу професій і складання формули професій; ознайомлення з інформацією про подібні професії, порівняння різноманітних професій; розробка спеціальних описів професій, що розкривають специфіку типу професії, стилю характеристики технологічних, психологічних параметрів діяльності професіонала тощо.

При використанні цієї форми діяльності у процесі профорієнтаційного супроводу обдарованих учнів вчителям необхідно заздалегідь продумати систему індивідуальних завдань та доручень для кожного або групи учнів, (збір даних про зміст та умови праці, технічні засоби, суттєві ознаки професійної діяльності, якості особистості, притаманних фахівцям певної галузі виробництва, індивідуально-психологічні особливості особистості, що визначають не лише успішне оволодіння професією, але й сприяють досягненню певних результатів у процесі діяльності, вимоги до стану здоров'я, фізичного розвитку фахівця тощо) [1; 4; 8; 9; 13]. Підсумовуючим етапом самостійної пошукової дослідницької діяльності учнів є колективне обговорення її результатів.

Включення учнів до самостійної пошукової діяльності надасть можливість впливати на інтелектуальну, емоційну та волюву сферу особистості, підвищити їх пізнавальну активність, спрямовуючи на аналіз сфер професійної діяльності, допомагатиме учням оволодіти методом аналізу професій, викликать прагнення до самоосвіти, самопізнання, саморозвитку та усвідомленого професійного самовизначення.

Таким чином, побудова профорієнтаційного супроводу з врахуванням зазначених положень дозволить обдарованим учням орієнтуватися у професіях та отримати як теоретичні знання, так і практичні вміння та навички щодо усвідомленого вибору професії. Результативність впливу різних форм і методів профорієнтаційного супроводу на інтелектуально обдаровану особистість залежить від їх системності, цілісності та взаємопов'язаності, що передбачають: а) створення емоційної, доброзичливої атмосфери між учасниками; б) організацію їх діяльності по збору інформації о професіях, що реалізує інтереси, потреби, потенційні можливості, здібності учнів; в) відкриття в кожній дитині спроможності щодо активної самостійно-творчої діяльності; г) пробудження в учнів дослідницької активності, вдосконалення дійовості не лише в певній галузі знань, а й поглибленні знань та інтересу до інших сфер діяльності; д) формування якості, у будь-якій ситуації, здійснювати творчий підхід щодо її розв'язання; ж) спонукання учнів до успішного розв'язання проблемних ситуацій при самостійному отриманні інформації про професійну діяльність та досягнення мети

Використані літературні джерела

1. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития / Э. Ф. Зеер. – К.: Академия, 2009. – 240 с.
2. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – М. [и др.]: Питер, 2009; СПб.: Печат. двор им. А. М. Горького, 2009. – 444 с.
3. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов на Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
4. Концепція державної системи професійної орієнтації населення. Постанова Кабінету Міністрів України. 22 січня 1994 р. № 48. // Людина і праця. № 4, 1994. – С. 22–29.
5. Кремень В. Освіта в Україні: стан і перспективи розвитку // Неперервна професійна освіта: теорія і практика / В. Кремень. – К. Вип. ІУ, 2001. – с. 7–18.
6. Моляко В. А., Кульчицкая Е. И., Литвинова Н. И. Психология детской одаренности / В. А. Моляко, Е. И. Кульчицкая, Н. И. Литвинова. – К.: Знание, 1995. – 82 с.
7. Одаренные дети: Пер. с англ. / Общ. ред. Г. В. Бурменской и В. М. Слущкого: Предис. В. М. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
8. Побірченко Н. А., Шайкова А. Л. Профорієнтація учнівської молоді: посібник / Н. А. Побірченко, А. Л. Шайкова. – К.: Наук.світ, 2009. – 226 с.
9. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н. С. Пряжников. – Москва-Воронеж: Изд-во Института практической психологии, 1996. – 256 с.
10. Профконсультационная работа со старшеклассниками / Под ред. Б. А. Федоришина. – К.: Радянська школа, 1980. – 160 с.
11. Рабочая концепция одаренности. – М., 2003. – 95 с.
12. Рибалка В. В. Психология розвитку творчої особистості / В. В. Рибалка. – К., 1996. – 235 с.
13. Система профинформационной работы со старшеклассниками / Б. А. Федоришин, С. Е. Карпиловская, Р. И. Мительман, В. В. Синявский и др.: Под ред. Б. А. Федоришина. – 2-е изд. перераб. и доп. – К.: Рад. школа, 1988. – 176 с.
14. Синявський В. В. Психологічні основи проф-орієнтаційної професіографії / В. В. Синявський. – К.: ПТК ДСЗЦ, 2010. – 89 с.
15. Федоришин Б. А. Психологические и методические основы профориентационной работы с учащимися / Б. А. Федоришин. – К.: КГИУУ, 1979. – 23 с.

